

Arkeologisk utredning inför anläggandet av en faunapassage över E4:an i Nordmalings kommun

Nordmalings socken, Nordmalings kommun, Västerbottens län

Anna Engman

RAPPORT – JAMTLI 2023:19
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel. 063 - 15 01 00

© Jamtli 2023

Redigering och layout av framsida: Lena Ljungkvist

Bilder: Anna Engman. Framsidebild: L2023:5250, Boplatsgrop sedd från väster.

Jamtli medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons-licensen CC BY, undantaget Lantmäteriets kartor samt annat upphovsrättsskyddat material.

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Bakgrund.....	1
Syfte	2
Metod och genomförande.....	2
Känd fornlämningsbild.....	2
Utredningens genomförande och resultat.....	5
Vidare åtgärder	8
Administrativa uppgifter	10
Bilagor.....	11
Bilaga 1. Fotografier	11

Sammanfattning

I samband med att Trafikverket planerar för en faunapassage mellan Nordmaling och Håknäs har de bitt Jamtli att utföra en arkeologisk utredning utan beslut från KML (Kulturmiljölagen) i området.

Vid en tidigare utredning av området hade boplatsgropar, kolningsanläggningar och husgrunder registrerats och dessa skulle återbesökas i samband med utredningen. Samtliga lämningar, äldre registreringar och nyfynd, skulle uppdateras och registreras i Kulturmiljöregistret (KMR) samt fotograferas och märkas ut med fornband.

Av de tidigare registrerade lämningarna gick fyra inte att återfinns, två boplatsgropar, en kolningsanläggning och en husgrund, historisk tid. Två nyfynd gjordes, en kolningsanläggning samt en boplatsgrop.

Ytterligare utredning föreslås på en av de sedan tidigare registrerade boplatsgroparna samt den nyfunna boplatsgropen.

Bakgrund

Då Trafikverket planerar att anlägga en faunapassage utefter väg E4, mellan Nordmaling och Håknäs fick Jamtli i uppdrag att göra en arkeologisk utredning.

Utredningsområdet är 0,25 km² och ligger på mellan 45 och 65 m över havet. Markslagen är mestadels sand av olika glaciala ursprung och myr- och sumpmark.

Samtliga lämningar inom området skulle beskrivas och registreras i Kulturmiljöregistret. Fotografering och utmärkning av varje enskild lämning var också ett krav.

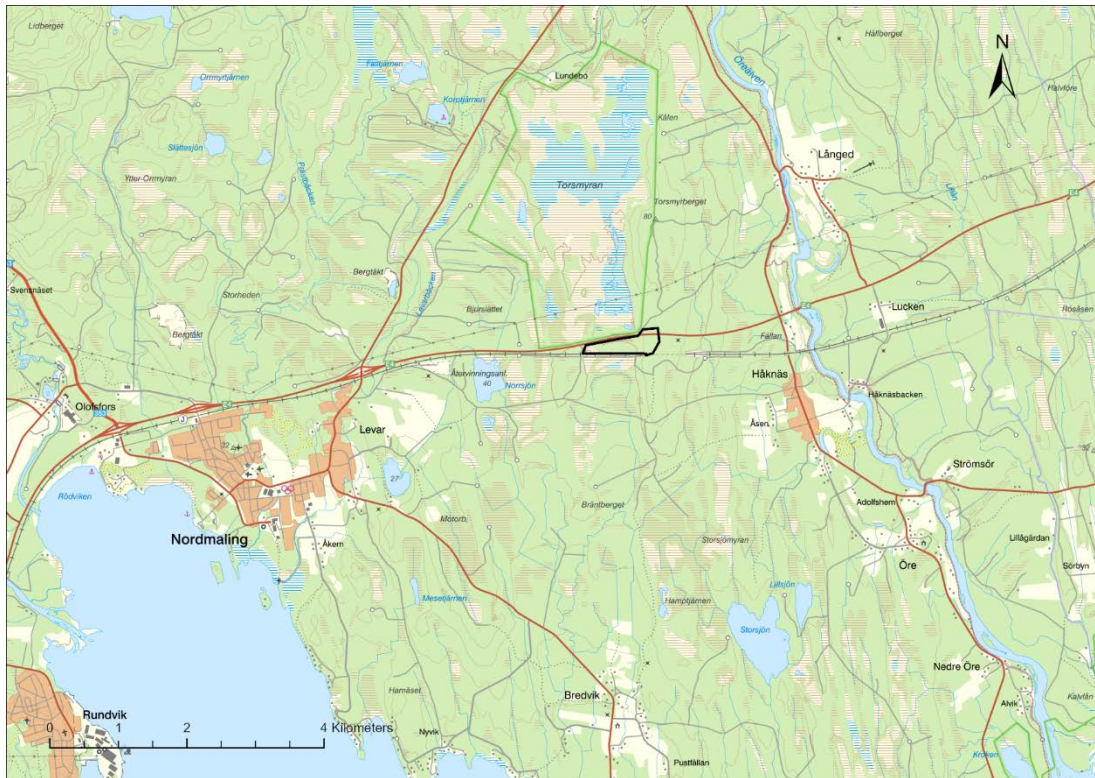

Bild 1. Översikt över området med utredningsområdet markerat med svart begränsningslinje.

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att ta reda på om forn- och kulturlämningar finns inom det angivna området. Utredningen ska utgöra underlag för den kommande prövning om tillstånd hos Länsstyrelsen.

Metod och genomförande

Arbetet utfördes som en arkeologisk utredning, etapp 1.

Metoden som användes var fördjupad arkeologisk inventering och följde de riktlinjer och den praxis som utarbetats av Riksantikvarieämbetet vad gäller registrering och bedömning av påträffade lämningar.

Att genomföra en arkeologisk utredning med ovanstående metod innebär en systematisk terrängrekognoscering där, förutom rent okulär besiktning, jordsond används för att bedöma t.ex. osäkra härdar och vallar runt gropar med mera. Om så behövs kan spade eller hacka användas för att t.ex. ta bort torvtäcke där man misstänker att spår efter en stenåldersboplatz eller järnframställningsplats kan döljas under torven. Vid registreringen används GPS kopplad till fältdator med GIS-program. Grunddata i programmet utgörs av fornminnesregister, fastighetskarta, ortofoto, hillshadebilder (laserdata) och shapefiler med utredningsområdet. All registrering kommer att ske digitalt redan i fält. Nypåträffade forn- och övriga kulturhistoriska lämningar kommer att registreras i Kulturmiljöregistret (KMR).

För att få en uppfattning om utbredningen av de befintliga boplatzlämningarna inom utredningsytan var ambitionen att utredningen skulle göras med tät sondning i närområdet till de registrerade boplatserna. Tillvägagångssättet skulle dock hållas inom de ramar som är tillåtna för en steg 1 utredning utan Länsstyrelsebeslut. Väl på plats konstaterades att det inte fanns stora ytor med sandiga marker i anslutning till majoriteten av de sedan tidigare kända boplatzgroparna så den täta sondningen utgick delvis. Stora delar av den åsrygg som innan utredningen ansågs vara intressant bestod av stenig morän och var inte alls idealisk för boplatser. En av boplatzgroparna låg i ett mer sandigt område och där gjordes mer sondning.

I förberedelsearbetet till den arkeologiska utredningen har en genomgång av arkivmaterial och lantmäterikartor etc. för att dels finna uppgifter om intressanta platser men även för att bilda sig en uppfattning om områdets historia och möjligheter gjorts.

Om det skulle påträffas områden som kräver större arbetsinsatser i form av schaktgrävning för att avgöra ev. fornlämningsstatus eller utbredning kommer detta att föreslås i rapporten som ett område för en steg 2-utredning. Dessa områden presenteras utförligare under kapitlet *Vidare åtgärder*.

I utredningsplanen var ambitionsnivån satt till 0,3 km² per person och dag utifrån att området var 0,25 km². Den ambitionsnivån visade sig vara den slutgiltiga arbetstakten.

Känd fornlämningsbild

Fornminnesinventeringen genomfördes i området 1960 och 1981, Skog och Historia har genomfört inventeringar i området och en arkeologisk utredning utfördes 1999 inför byggandet av Botniabanan. Inom utredningsområdet fanns innan utredningen en fornlämning (L1938:5365, Boplatzgrop), två möjliga fornlämningar (L1938:5264 och 5971, Boplatzgropar) samt åtta övriga kulturhistoriska lämningar (L1938: 5482, 6052, 6032, 6033, 5483, 5561, Kolningsanläggningar, L1938:5340 och 6108, Husgrunder) registrerade.

Bild 3. Ishavets utbredning 2000 år f. Kr. Utredningsområdet markerat med svart begränsningslinje. Blå och röda geometrier är kända registrerade lämningar i Kulturmiljöregistret. Källa: SGU:s strandförskjutningsmodell.

Inom en radié av 3 km från utredningsområdet finns lämningar från stenålder fram till modern tid. Här finns bland annat boplatsgropar, stensättningar, härdar, fångstgropar, kolningsanläggningar och husgrunder registrerade sen tidigare. Att det är en sådan blandning av lämningar är inte förvånande då kustbandet har använts flitigt ända sedan landmassorna steg över havsytan. Detta till stor del beroende på att vattnet gjort det enklare att förflytta sig utefter kusten men även för att terrängen och markslagen ofta är bra för flera typer av verksamheter. Till exempel är äldre havsbotten bra att odla på då den ofta redan är relativt flack och fattig på sten.

Strax öster om och i nära anslutning till utredningsområdet ligger ett gravfält bestående av stensättningar samt några enstaka stensättningar.

Olofsfors bruk ligger ca 8 km väster om utredningsområdet och den verksamheten torde ha renderat i att skogarna använts till uttag av kol i stor utsträckning. Dock verkar det som att det i skogarna kring utredningsområdet inte finns mer än några enstaka icke registrerade kolbottnar. I Skog och Historia materialet samt i Lantmäteriets höjdmodell verkar det som att antalet kolbottnar ökar öster ut närmare Nordmaling men framför allt från Olofsfors bruk och österut.

Den planerade faunapassagen ligger inom riksintresset för rennäringen och det är i första hand Vapstens sameby som berörs då de har delar av sitt kärnområde direkt norr om utredningsområdet. Åsryggen som ligger inom området för den planerade faunapassagen utgör redan i dag en naturlig passage ner mot kusten.

Utredningens genomförande och resultat

Utredningen utfördes av arkeolog Anna Engman den 23 augusti 2023 utefter de förutsättningar som listades i avropet och utrymningsplanen.

Delar av området bestod av myr- och sumpmark och det finns även några områden med grus- och stentäkter. Dessa områden bedömdes vara mindre intressanta ut lämningsperspektiv och utredds inte systematiskt.

Den åsrygg (N-S) som går igenom området i öster samt det område som ligger på den flacka strandvall som går i Ö-V riktning genom området är de områden där utredningen varit mest intensiv. Det är även i det området som de tidigare kända lämningarna har registrerats.

Provstick med jordsond (sondning) genomfördes på de platser det var möjligt och i anslutning till de redan kända lämningarna.

Samtliga lämningar fotograferades och märktes ut med fornlämningsband (se bilaga 1).

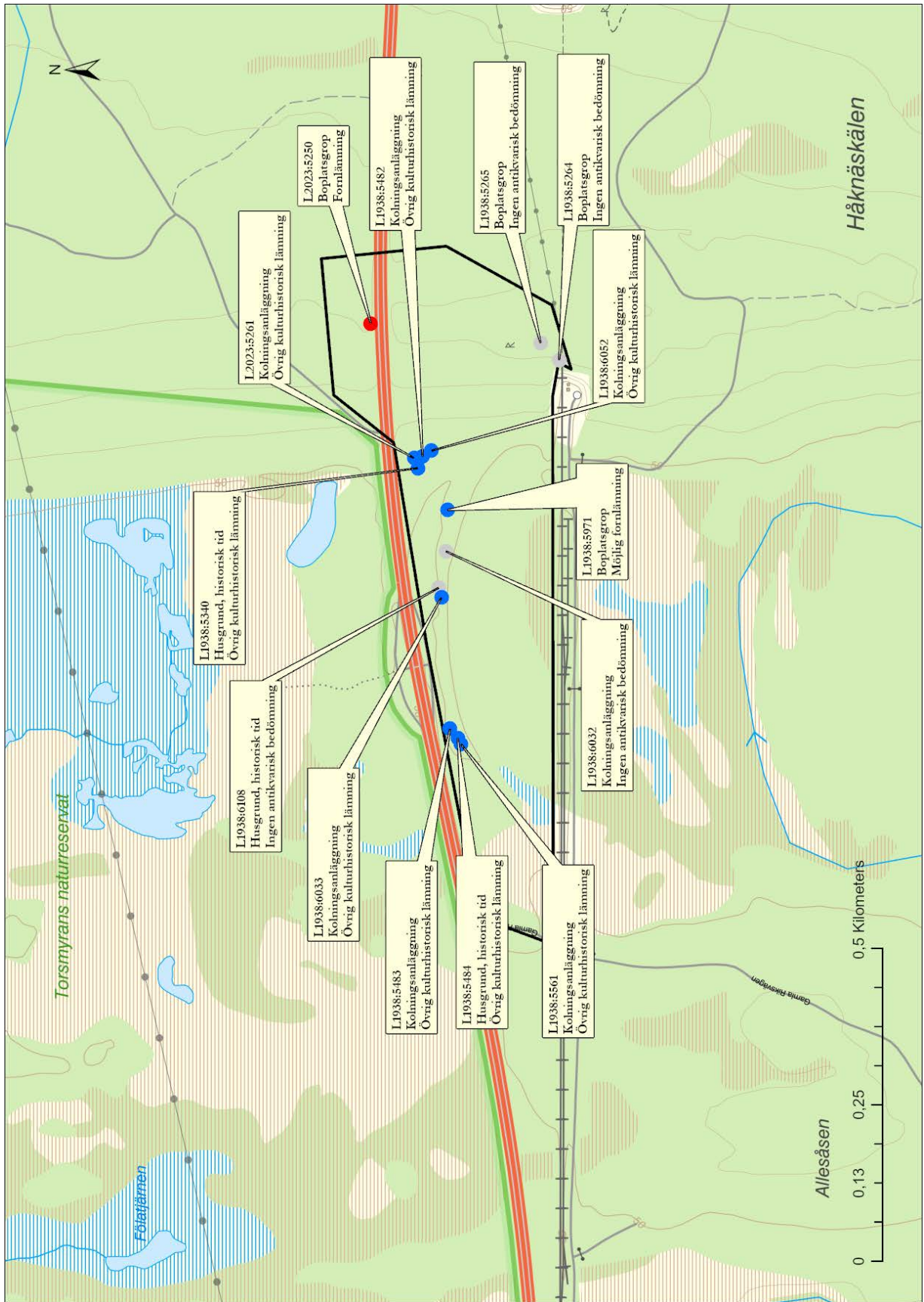

Bild 4. Samtliga registrerade lämningar inom utredningsområdet efter utförd fältarbete.

På moränåsen finns det i södra delarna några mindre klapperstensfält. Här var två boplatsgropar registrerade (L1938:5264, L1938:5265), en bedömd som fornlämning och en som möjlig fornlämning. Klapperstensfälten har systematiskt inventerats och inga boplatsgropar har återfunnits. I de äldre beskrivningarna beskrivs gropar som är 1,2 och 2 m diam och 0,1 och 0,2 m djupa med 0,1 och 0,3 m höga vallar.

I klapperstensfälten finns ojämnheter i storleken av de beskrivna boplatsgroparna men det finns inget som är gjort av människan. Klapperstensfälten genomtväras av körspår av maskin, troligen kopplat till den täkt som finns i närheten eller till järnvägsbygget. Om dessa fanns på platsen vid tidpunkten då boplatsgroparna registrerades är osäkert.

Bedömningen för dessa två boplatsgropar har ändrats från fornlämning och möjlig fornlämning till ingen antikvarisk bedömning då det nuvarande förhållningssättet till ej återfunna lämningar innebär denna bedömning.

Resten av åsen består av bitvis stenig morän. Inga sandiga delar har återfunnits på åsen och det finns inga lägen som kan anses vara bra för ytterligare boplatslämningar. Inte heller finns det synliga lämningar efter rennärningen eller platser som skulle vara intressanta för ytterligare utredning av den typen av lämningar, vilket här skulle kunna vara härdar.

På den flacka sandigare marken väster om åsryggen, strandvall och havsbotten, finns ett antal kolbottnar och husgrunder (övriga kulturhistoriska lämningar) registrerade samt en ytterligare boplatsgrop (möjlig fornlämning).

Boplatsgropen (L1938:5971) återfanns och det kunde konstateras att beskrivningen av en grop med vall i sandig mark med ett kollager under blekjordslagret stämmer. Vid tillfället som registreringen gjordes ansågs det att en stubbtäcksgrop inte kunde uteslutas. Idag ser gropen inte ut som en stubbtäcksgrop, det kan dock bero på den sandiga marken, men placeringen på den flacka sandiga marken och det faktum att det finns kol i den men inga stenar kunde kännas gör fortfarande bedömningen osäker varvid möjlig fornlämning. Geometrin har korrigerats då den låg felinprickad i KMR.

I övrig på den södra sidan av E4:an återfanns fem kolbottnar och två husgrunder medan en kolbotten (L1938:6032) och en husgrund (L1938:6108) inte gick att återfinna. Då dessa två ej återfunna lämningar fanns beskrivna i förhållande till en återfunnen kolbotten (L1938:6033) har slutsatsen dragit att husgrunden troligen förstörts när man anlagt en rastplats invid E4:an och kolbotten förstörts vid avverkning och markberedning. Dessa båda lämningar har fått den nya bedömningen Ingen antikvarisk bedömning samt att geometrierna ligger kvar på den plats de haft i KMR även om det troligen är en felaktig placering.

I anslutning till kolbottnarna L1938:6052 och L1938:5482 hittades ytterligare en kolbotten (L2023:5261). De sedan tidigare registrerade kolbottnarna samt den närliggandes husgrunden (L1938:5340) korrigerades geometrierna på men bedömningen kvarstår som övrig kulturhistorisk lämning på samtliga.

I områdets västra delar fanns sedan tidigare två kolbottnar (L1938:5483, L1938:5561) och en husgrund (L1938:5484) registrerade. Samtliga var något felinprickade vilket korrigerades.

Norr om E4:an i områdets östra del, på moränåsen, gjordes ett nyfynd av en trolig boplatsgrop (L2023:5250). Den ligger på åsens högsta delar i ett område som är väldigt stenigt, och består av

en tydlig oval grop 3x2 m och 0,5 m dj. En tydlig vall av sten kring kanten. I gropen och i gropväggarna finns stenar. Vallarna är skadade av vägbygge och viltstängsel. Efter en del avvägande gjordes bedömningen att denna bör betraktas som en fornlämning då den ger ett ålderdomligt intryck då stenarna är övermossade och att den har vall runt om (trots skadorna). Att det dessutom finns andra boplatzgropar registrerade i närområdet gör det mer sannolikt att detta också är en sådan.

Trots att utredningsområdet inte ligger mer än ca 8 km från ett bruk som anlades på 1700-talet (Olofsfors) så är samtliga kolbottnar bedömda som övriga kulturhistoriska lämningar då de inte ger ett ålderdomligt intryck och det inte finns några äldre, murkna stubbar på dem. Att det dessutom inte finns mer än några enstaka oregistrerade kolbottnar (enligt Skog och Historia samt Lantmäteriets höjddata) gör att antagandet att detta område inte nyttjats i större utsträckning för kolning till bruket kan anses vara korrekt.

Lämningsnummer	Lämningsstyp	Antikvarisk bedömning
L1938:6108	Husgrund, historisk tid	Ingen antikvarisk bedömning
L1938:6052	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:6033	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:6032	Kolningsanläggning	Ingen antikvarisk bedömning
L1938:5561	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:5484	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:5483	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:5482	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:5340	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
L2023:5250	Boplatsgrop	Fornlämning
L2023:5261	Kolningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
L1938:5265	Boplatsgrop	Ingen antikvarisk bedömning
L1938:5264	Boplatsgrop	Ingen antikvarisk bedömning
L1938:5971	Boplatsgrop	Möjlig fornlämning

Tabell 1. Tabell över samtliga registrerade lämningar i utredningsområdet efter utfört fältarbete.

Vidare åtgärder

Nedan följer de av Jamtli rekommenderade åtgärder som bör göras innan markarbeten påbörjas på platsen. Åtgärderna är endast rekommendationer och det slutliga beslutet om vad som måste göras tas av Länsstyrelsen.

Den sedan tidigare registrerade boplatsgropen (L1938:5971) och den nyfunna boplatsgropen (L2023:5250) bör utredas vidare eller undersökas innan det görs något markarbete på platsen. Den först nämnda för att fastställa att det verkligen är en fornlämning och om det är en boplatsgrop. För detta krävs minst en förundersökning. Den ny funna boplatsgropen ligger så till att den kommer påverkas av en faunapassage och bör då slutundersökas innan den får tas bort.

De två ej återfunna boplatsgroparna behöver inte utredas ytterligare. Att hitta de groparna i klapperstensfältet får anses vara väldigt svårt. Efter en diskussion med den person som registrerade lämningarna en gång i tiden så var de troligtvis ganska diffusa redan då och om det då gått maskiner över så är de nog helt förstörda idag. Att undersöka gropar i klapper är inte självklart, även om de är tydliga, då det i princip handlar om borttaget material och inte så mycket mer. Om

de använts som förvaring av något som sipprat ner under stenen skulle det kanske gå att få reda på vad man lagrat och när men det kräver att man vet var dessa boplatsgropar har legat.

Samtliga kolningsanläggningar (kolbottnar) anses vara tillkomna efter 1850 och det finns då ingen anledning till att utreda dessa ytterligare. Detta trots att de inte ligger allt för långt ifrån ett bruk, Olofsfors Bruk, som anlades 1762 och var i bruk till slutet av 1800-talet. Då kolbottnarna inte ger ett äldre intryck och det inte finns några äldre murkna stubbar på dem så får det anses som säkert att de inte tillkommit före år 1850.

I övrigt finns inga ytterligare områden som är intressanta för en steg 2-utredning eller andra åtgärder inför planerade markningrepp. Den åsrygg, som enligt Trafikverket, är den mest troliga platsen för en faunapassage då man kan nyttja höjden av de vid passagen över E4:an, är av typen stenig morän och är då inte idealisk för ytterligare boplatslämningar. Den får heller inte anses vara idealisk för lämningar efter rennäringen, trots att åsen troligen använts som passage för renar på väg ner mot kusten.

Administrativa uppgifter

Jamtli's diarienummer:	37-2023-F5CC
Undersökningstid:	2023-08-23
Personal:	Anna Engman
Undersökt yta:	0,25 km ²
Förarbete:	11 timmar
Fältarbete:	6 timmar
Rapportering:	32 timmar
Läge och koordinater:	N 635841177 E 196114918 (centralt i området)
Koordinatsystem:	SWEREF 99 TM
Dokumentationsmaterial:	Allt dokumentationsmaterial förvaras på Jamtli. Lämningarna är registrerade i Kulturmiljöregistret.
Fynd:	Inga fynd har tillvaratagits.

Bilagor

Bilaga 1. Fotografier

Samtliga registrerade lämningar inom utredningsområdet samt de platser där de ej återfunna lämningarna är registrerade.

L2023:5250, Boplatsgrop fotograferad från Ö.

L1938:5483, Kolningsanläggning fotograferad från NÖ

L1938:5561, Korningsanläggning fotograferad från NÖ.

L1938:5484, Husgrund, historisk tid, fotograferad från SÖ

L1038:5482, Kolningsanläggning fotograferad från V.

Klapperstensfältet där L1938:5265 och L1938:5264 är registrerade men ej återfunna.

L2023:5261, Kolningsanläggning fotograferad från V.

L1938:5340, Husgrund, historisk tid, fotograferad från Ö.

L1938:6033, Kolningsanläggning fotograferad från Ö.

L1938:5971, Bolplatsgrop fotograferade från NV.

Igenväxande hygge där L1938:6032 är registrerad men ej återfunnen.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2023

ISSN 1654-2045

- 2023:1 Marby gamla kyrka. Byte av stickspåntak, 2022
Henrik Ylikoski
- 2023:2 Fornminnesinventeringen kring Lossen 2022
Annabell Fogelberg
- 2023:3 Målning av hållristningarna i Glösa och Gärde. Fornvårdsprojekt, delrapport 2022
Anna Engman
- 2023:4 Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning vid bytomt/gårdstomt L1947:4696 på fastighet Valla 5:11
Annabell Fogelberg
- 2023:5 Handöls kapell. Kulturhistorisk utredning av begravningsplats
Victoria Bly
- 2023:6 Igulsberget. Arkeologisk förstudie inför anläggande av vindkraftspark
Anna Engman
- 2023:7 Vallbo kapell. Kulturhistorisk utredning av begravningsplats
Victoria Bly
- 2023:8 Frägnberget. Arkeologisk förstudie inför anläggandet av vindkraftspark
Anna Engman
- 2023:9 Åre gamla kyrka. Kulturhistorisk utredning av begravningsplats
Victoria Bly
- 2023:10 Undersåkers kyrka. Kulturhistorisk utredning av begravningsplats
Victoria Bly
- 2023:11 Arkeologisk utredning i Odensala
Kristina Jonsson
- 2023:12 Torråsen. Arkeologisk utredning inför anläggande av nytt regemente
Anna Engman
- 2023:13 Schaktning vid gravhögar i Odensala
Kristina Jonsson
- 2023:14 Kännberget. Arkeologisk utredning inför anläggande av vindkraftspark
Anna Engman
- 2023:15 Fasikan. Arkeologisk utredning inför anläggandet av vindkraftspark
Anna Engman
- 2023:16 Bandsjö – Torsboda. Arkeologisk utredning inför anläggandet av ny kraftledning
Anna Engman
- 2023:17 Spångbyberget. Arkeologisk utredning inför anläggandet av vindkraftspark
Anna Engman

2023:18 Schaktningsövervakningar i Vamsta och Gusta
Kristina Jonsson

2023:19 Arkeologisk utredning inför anläggandet av en faunapassage över E4:an
i Nordmalings kommun
Anna Engman